

Levedygtige nutider

Konsekvensen af en amoderne undersøgelse af teknologi og sundhed

Peter Danholt¹

¹Institut for Kommunikation og Kultur, AU
pdanholt@cc.au.dk

Danholt, Peter (2020). Levedygtige nutider: konsekvensen af en amoderne undersøgelse af teknologi og sundhed. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund* nr 33, 47-64

Denne artikel tager afsæt i et hverdageksempel der viser, at sundhedsapps har utilsigtede konsekvenser. Eksemplet fungerer som en udfordring for hvad vi kan forestille os og håbe på i forhold til teknologi. Artiklens centrale undersøgelsesspørgsmål er: Hvordan kan vi med afsæt i en trivielt indsigts om sundhedsapps udvikle en forståelsesramme for at forestille os sunde fremtider? Artiklens overordnede argument er at teknologi forandrer – ikke forbedrer eller forværre - en given situation. Dette forhold stemmer overens med en amoderne forståelse som foreslået af den franske videnskabs- og teknologiantropolog Bruno Latour. En amoderne forståelse indebærer at en fremskridtstanke baseret på at teknologi anskues som instrument for menneskelig handlen, ikke lader sig opretholde. I stedet stilles vi i en anden situation, hvor vi er forbundne til og aktører i at producere komplekse og overraskende tilstande som overskrider vores beherskelse. Men denne tilstand åbner også op for mangfoldige forbindelser og mulige måder at (sam-)eksistere på, som synes mere adækvate og moderate og tilbyder levedygtige nutider. Artiklen er relevant for praktikere og forskere i sundhedssektoren, fordi den tilbyder en radikalt anderledes forståelse af sundhedsvæsenet og dets problematikker, end de gængse og derfor forhåbentligvis også kan inspirere til nye tilgange og initiativer, såvel i den enkelte konkrete praksis, som på et mere overordnet sty-

ringsmæssigt og politisk niveau. I den henseende er artiklen i sig selv et forsøg på at bidrage til sunde fremtider og levedygtige nutider i sundhedsvæsenet.

Viable presences

The consequence of an amodern analysis of technology and health

This article is based on an everyday example of the unintended consequences of health apps. The example serves as a challenge to what we can imagine and hope for in relation to technology. The article's central research question is: How can we, based on a trivial insight regarding health apps, develop a framework of how to imagine healthy futures? The overall argument of the article is that technology changes - not improve or aggravate - a given situation. This understanding is consistent with an amodern understanding of technology as suggested by the French anthropologist of science and technology, Bruno Latour. An amodern understanding implies that an understanding of technology as an instrument of human action cannot be maintained. Instead, we are placed in a different situation, where we are connected to, and actors in, producing complex and surprising states that transcend our control. But this state also opens up for diverse connections and possible ways of (co-) existence, which seems more adequate and moderate and offer 'viable presences'. The article is relevant for practitioners and researchers in the health sector, because it offers a radically different understanding of the health care system and its problems, than the existing ones and therefore hopefully can also inspire new approaches and initiatives, both in the specific clinical practice as well as on the more general managerial and political level. In this respect, the article is in itself an attempt to contribute to healthy futures and viable presences in the healthcare system.

Introduktion

Denne artikel tager afsæt i et hverdageksempel der viser at sundhedsapps har utilsigtede konsekvenser. Eksemplet fungerer dermed som en udfordring for, hvad vi kan forestille os og håbe på i forhold til teknologi. Det intervenserer i vores fremtidsforståelse og i hvordan vi kan tænke og forestiller os sunde fremtider. Artiklen undersøger og diskuterer konsekvenserne af dette spørgsmål med afsæt i det tværfaglige forskningsfelt videnskabs- og teknologistudier (STS). STS er rigt på empirisk etnografisk forskning af videnskab og teknologi og på undersøgelser af sundhedspraksisser og -teknologier. Artiklens centrale undersøgelsesspørgsmål er: hvordan kan vi med afsæt i en triviell indsigt om sundhedsapps udvikle

en forståelsesramme for at forestille os sunde fremtider? Artiklens overordnede argument er at teknologi *forandrer* – ikke forbedrer eller forværrer en given situation. Dette forhold stemmer overens med en amoderne forståelse som foreslået af den franske videnskabs og teknologiantropolog Bruno Latour. En amoderne forståelse indebærer at en fremskridtstanke baseret på at teknologi anskues som instrument for menneskelig handlen, ikke lader sig opretholde. I stedet stilles vi i en anden situation, hvor vi dels er forbundne til og aktører i at producere komplekse og overraskende tilstande som overskrider vores beherskelse. Men ligeledes åbner denne tilstand også op for mangfoldige forbindelser og mulige måder at eksistere på, som synes mere adækvate og moderate og som sådan tilbyder det som jeg vil kalde levedygtige nutider. Artiklen er struktureret således, at der først gives en diskussion af teknologiforståelser, hvor det vises at teknologi kan betragtes som gennemgribende forandringskabende med nye indsigter og kropsforståelser til følge. Dernæst uddybes og relateres denne forståelse til Bruno Latours modernitetskritik og hybridiseringsforståelse samt Donna Haraways cyborg figur. Derefter argumenteres der for at sundhedsvæsnets kan ses som et system, der netop er et produkt af en modernitets forståelse, men jf. Latour så overskrider og undslipper beherskelsen af systemet. Artiklen er relevant for praktikere og forskere i sundhedssektoren, fordi den tilbyder en radikalt anderledes forståelse af sundhedsvæsnets og dets problematikker end de gængse og derfor forhåbentligvis også kan inspirere til nye tilgange og initiativer, såvel i den enkelte konkrete praksis, som på et mere overordnet styringsmæssigt og politisk niveau. I den henseende er artiklen i sig selv et forsøg på at bidrage til sunde fremtider og levedygtige nutider i sundhedsvæsnets.

Sundhedsapps der vækker bekymring

»Kø ved lægen uden grund: Data fra Sundhedsapps og ure skaber bekymrede patienter« således lyder en overskrift fra dr.dk den 8. september 2019¹ på baggrund af en undersøgelse foretaget af Lægeforeningen blandt praktiserende læger. Artiklen beretter, at mange praktiserende læger oplever, at deres patienter på grund af diverse sundhedsapps bliver usikre på deres helbredstilstand og derfor kontakter lægen. Historien er interessant og udtrykker en central pointe forbundet med teknologi. Ironien i historien er, at sundhedsapps jo er udviklet med netop det formål at sætte brugeren i stand til at tage vare på egen sundhed og derfor *ikke* behøver at opsøge lægen. Historien er interessant fordi den illustrerer den modsatte effekt

af hvad vi i en gængs forståelse forbinder med teknologi. Nemlig, at teknologi effektiviserer og forbedrer og dermed også er forbundet med fremskridt. Men i eksemplet er teknologi ikke lig med fremskridt, men det modsatte eller måske noget helt tredje.

Dette temanummer adresserer spørgsmålet om sunde fremtider og inviterer til at reflektere over eller foreslå mulige fremtider for sundhedsvæsenet. Men at tænke over fremtider er i et moderne vestligt samfund nært forbundet til teknologi og vores teknologi forståelse. I denne artikel vil jeg derfor præsentere og diskutere forskellige forståelser af teknologi med afsæt i eksemplet ovenfor. Jeg vil diskutere hvordan vi kan forstå teknologiers rolle på en måde, der tilbyder en tredje forståelse end at teknologi enten er forbundet med fremskridt eller fiasko, som umiddelbart synes at være de oplagte. Derigennem vil jeg også vise, hvorfor det rent faktisk er meningsfuldt at sundhedsapps medfører flere lægebesøg. Men hvis det er meningsfyldt, ja så har det jo konsekvenser for hvordan vi kan forestille os fremtider. Særligt, hvis vi erkender at en væsentlig ingrediens i at forestille sig fremtiden i et moderne vestligt samfund, er knyttet til teknologiske løsninger og ideen om fremskridt. Jeg vil i artiklen trække på forståelser hentet fra videnskabs- og teknologi studier (forkortet STS for Science, Technology and Society studies) (Bruun Jensen et al., 2007; Jasanoff et al., 2001; Sismondo, 2010) og i tilknytning hertil socialantropologisk forskning vedrørende det antropocæne (Haraway, 2016; Stengers & others, 2015). Jeg vil argumentere for, at centrale forståelser fra STS-feltet om det amoderne, cyborgs og Gaia teori tilbyder en optik, hvormed vi kan gentænke kroppe, sundhed og sundhedsvæsenet og endvidere at en sådan gentænkning har betydelige konsekvenser for hvordan vi kan forestille os sunde fremtider.

Teknologi som *instrument* eller som *forandring*

En første indsigt i relation til historien om sundhedsapps er, at vi kan ane en forskel mellem *forestilling* om teknologi og teknologi i *praksis*. Nyhedshistorien har denne forskel som sit dramatiske udgangspunkt: "Teknologien *burde* gøre sådan, men se den gør noget ganske andet!" Vi kan også betegne forskellen, som forskellen mellem teknologi som *instrument* eller *redskab* for menneskelig vilje og teknologi som *forandringskabende agent*. Når vi anser teknologi som instrument, så er forestillingen, at teknologien *inkorporerer* sundhedsfaglig viden, som så *overføres* til brugeren/patienten, der dermed *optimeres* med den sundhedsfaglige viden,

hvorved lægens rolle *minimeres* og behovet for at besøge lægen *reduceres*. Dette er tydeligvis en betydelig forsimpling, men ikke desto mindre, er det en udbredt og foretrukken måde at forstå og argumentere for teknologisk udvikling og anvendelse, som mange af os nok kan genkende. I denne forestilling betragtes teknologien, som noget, der skaber et fremskridt, ofte i form af effektivisering eller forbedring. I eksemplet med sundhedsapps vil antagelsen være, at de skaber et sundhedsfagligt kompetenceløft hos brugeren.

Alternativt kan vi se på hvad der rent faktisk sker i *praksis*. Her ser vi en ganske anden konsekvens. Her ser vi jo som nyhedshistorien beretter, at fremfor for et kompetenceløft overført vha. teknologien, ja så synes brugen af sundhedsapps at *stimulere* til flere lægebesøg.² Men hvordan kan vi forstå dette? En forklaring som er underbygget indenfor STS-feltet er, at brugen af sundhedsapps og teknologi *medierer*, dvs. at de forandrer den givne relation (Bruno Latour, 1994). De *overfører* ikke bare viden eller information fra én part til en anden, men *transformerer* forholdet. I tilfældet med sundhedsapps kan man vove den påstand, at de *tilføjer* noget til brugerens oplevelse af egen krop og helbred. Det er givet, at en sådan tilføjelse jo ikke er ensbetydende med, at brugeren dermed bliver afklaret og uden spørgsmål og tvivl. I det følgende vil jeg ved hjælp af bidrag indenfor STS udfolde dette nærmere.

Med den franske videnskabs- og teknologiforsker Bruno Latour's udlægning af en anden central STS-forsker, nemlig den belgiske filosof Isabelle Stengers forståelse af videnskab, kan vi sige, at sundhedsapps medvirker til, at kroppen går fra at være *uartikuleret* til en større grad af *artikulerethed* (B. Latour, 2004; Stengers, 2000, 2010). En anden måde at udtrykke det på overensstemmende med en fænomenologisk forståelse af kroppen er, at den raske, sunde krop opleves som 'tavs' og 'umælende'. Det er først når vi bliver syge, oplever smerte, eller udsættes for fx en sundhedsfaglig undersøgelse, at noget ikke er *som det plejer*, at kroppen fremtræder for os på en ny måde. Præcis som den velkørende bil eller cykel, blot er et transportmiddel vi ikke tænker nærmere over før der opstår en mystisk mislyd eller, at gearene knirker. Med mislyden forandres vores fokus og genstanden træder frem for os på en anden og konkret måde (Ihde, 1990). I det lys er det ikke overraskende at sundhedsapps medvirker til at flere opsøger lægen, fordi apps'ne jo bidrager til, at brugeren oplever en øget kropsliggørelse. Apps'ne gør det muligt at opnå data og information om egen krop. Men med ny information og data opstår selvfølgelig også spørgsmål som: "Er min hvilepuls mon for høj", "Er mit søvnmønster forkert?", "Indtager jeg for mange kulhydrater?" mv. Med nye indsigter følger spørgsmål og tvivl og behovet for at forstå og fortolke. Dermed opnår vi den

første væsentlige pointe i relation til hvordan vi kan forstå og tænke fremtider ved hjælp af teknologier som sundhedsapps, nemlig at de jo har potentialet til at skabe nye forståelser og kropsliggørelse, men uden at det medfører afklaring og færre lægebesøg. Ved at forholde os lidt yderligere til eksemplet kan vi forsøge at udfolde de forskellige iboende antagelser om teknologi, den knytter an til og dernæst til hvordan det stiller os i forhold til det bestående og fremtiden.

Den grænseløse krop

Den første tænke måde jeg vil udfolde er den, hvor vi bagatelliserer, at sundhedsapps giver kø hos lægen og i stedet fastholder, at sundhedsapps *med tiden*, gennem videreudvikling og tilpasning, vil realiseres, som en velfungerende teknologi, præcis som idealforestillingen beskrevet ovenfor, tilsiger. Over tid vil sundhedsapps give brugeren et sundhedsfagligt kompetenceløft og i sidste ende betyde, at færre opsøger lægen og dermed vil sundhedsapps *på det tidspunkt* virke efter hensigten. Til denne teknologioptimistiske forståelse kan man bemærke, at den antager en fremtidstænkning, hvor tiden og "udviklingen" der vil løse problemstillingen og at der blot er tale om "startvanskeligheder". En sådan forståelse betegnes også indenfor historisk forskning som 'whiggish' og er funderet i en fremskridtstanke, hvor samfundet uvægerligt bevæger sig mod en stadigt bedre tilstand. En anke mod en sådan forståelse er, at der antageligvis på dette senere tidspunkt vil være kommet nye teknologier til, som vil spille den samme rolle som sundhedsapps gør i dag. Altså, at det som man i en sådan forståelse udpeger som en anomali, nok snarere er en normal tilstand, der forekommer hele tiden, blot med forskellige udtryk og teknologier.

En anden måde, at tænke om sundhedsapps casen er dens diamentrale modsætning. Her vil pointen være den teknologikritiske, hvor vi udpeger ironien i at sundhedsapps ikke virker efter hensigten. Tværtimod så medfører sundhedsapps stik imod hensigten, usikkerhed, tvivl og stress hos brugeren og skaber tilmed mere arbejde for lægen. En yderligere pointe i en sådan optik kunne være at sundhedsapps måske ligefrem vildleder brugeren eller medfører, at brugeren fremmedgøres fra sin krop, fordi sundhedsapps på grund af diverse kvantitative data fortrænger den "naturlige" oplevelse af kroppen. Denne forståelse spejler på mange måder den optimistiske. Men i stedet for at hævde at udviklingen nok skal løse problemerne, så insisterer den på at fastholde øjebliksbilledet og ikke tage

tid og udvikling i betragtning. Den gør sig skyldig i at se bort fra at en given teknologi, rent faktisk kan yderligere udvikles og at brugsmønstre og anvendelser er dynamiske og sjældent forbliver de samme. Ydermere, opererer de begge med samme modsætningspar mellem menneske og teknologi. I sidstnævnte tilfælde kommer det til udtryk på den måde at teknologien ikke ses ikke som noget, der *giver brugeren et kompetenceløft*, men i stedet fratager og fortrænger noget, nemlig en "autentisk og naturlig" kropsoplevelse.

Disse positioner er tydeligvis forsimplede, men de tjener til at tydeliggøre den tredje og på mange måder nærliggende forståelse, som følger af STS-feltet. Den tredje forståelse kan betegnes som *amoderne*, hvis vi anvender Bruno Latour's vokabular eller som en *cyborgsk* forståelse, hvis vi tager udgangspunkt i Donna Haraway (Haraway, 1990; Bruno Latour, 1992). Begge vil blive præsenteret i det følgende. Denne tredje forståelse knytter an til forståelsen introduceret ovenfor af kropsliggørelsen, som mere eller mindre artikuleret. I stedet for *enten* at bagatellisere og affeje sundhedsapps problematikken, som blot et udviklingsmæssigt bump på vejen mod en bedre og mere effektiv tilstand. *Eller* hovere teknologikritisk over at teknologier (endnu engang) viser sig at medføre det modsatte af hvad teknologioptimisterne siger, håber og forsøger at sælge deres isenkram ved hjælp af, ja, så blot påpege, at måske bidrager disse sundhedsapps faktisk til en proces mod en øget kropsliggørelse, *fordi* de stimulerer til undren, tvivl og spørgsmål og til besøget hos lægen. Et besøg som også potentielt skaber afklaring, nye indsigter, eftertanke, men fremdeles nye spørgsmål, der igen producerer nye forståelser og kropsliggørelse. Altså en lang kæde af medieringsprocesser, hvor brugere, læger, teknologier, forståelser og kroppe indgår i et komplekst netværk af påvirkninger, men ikke desto mindre en *proces*, som forandrer brugerens forståelse og oplevelse af egen sundhed og krop.

Man kan med den belgiske etnolog og filosof Vinciane Despret beskrive det som etableringen af et forhold, hvor brugeren er blevet *affected*, altså, i mangel af bedre dansk ord, er blevet rørt gennem sin brug af sundhedsapps. Despret gennemgår i sin artikel *The body we care for: figures for antrozoogenesis* forskning i menneske-dyre relationer. Den centrale pointe er, at denne forskning viser en række eksempler på hvad det vil sige at have eller være en krop. Despret peger på at de virkelig interessante indsigter i denne forskning opnås når vi opererer med en *uafklarethed* om hvad kroppe er og hvad de *er i stand* til gennem relationer med andre kroppe fremfor at antage en given "naturlig" kropslighed og adskillelse mellem kroppe. Despret siger således med reference til den amerikanske pragmatiker, William James:

»First, concerning the body itself, James reminds us of its peculiarity: it resides in a strange ambiguous sphere of being; our body belongs sometimes to the world of objects, to the world out there, it belongs sometimes to the world of subjects, the world inside. In some cases, the body is the object to know; in others, it comes to be the knowing subject; sometimes part of nature, of the objective world, sometimes linked to the mind and to subjective events. James's theory of emotions discloses the same kind of ambiguity. According to James, emotional experience belongs to that strange sphere of experiences where neither world, nor body, nor consciousness can be clearly separated, distributed.« (Despret, 2004: 125-6)

Despret taler om antropomorfisme, altså hvordan det at være menneske og have en menneskelig krop i forsøget på at forstå andre kroppe, det være sig en hest, en allike eller en rotte, indebærer at sætte den taget-for-givne menneskelig krop på spil. Ifølge Despret og James er kroppen ikke kun noget vi *har*, men i ligeså grad noget vi *opnår* gennem mødet med andre kroppe. En sådan forståelse kan synes radikal, men er ved nærmere eftertanke overensstemmende med såvel en almen, som en medicinsk og fysiologisk forståelse af kroppen, i det at kroppen jo uaf-ladeligt befinder sig i en konstant og mangfoldig forandringsproces, hvor såvel indre og ydre påvirkninger og kroppens permeable karakter, betyder at den er et produkt af relationer til mangfoldige andre, heriblandt konkrete teknologier som sundhedsapps, hvormed kroppen søges begrebet, forstået og gjort til genstand for handling.

Problemet således betragtet er derfor ikke teknologien som sådan, men vores forventning til teknologien. Problemstillingen forskydes. Hvis vi anerkender, at teknologi grundlæggende er forandringskabende og altså ikke et instrument for menneskelig handlen, men i stedet noget der *bevæger* og *forandrer* os, så er problemstillingen en anden. Vi kan begræde, at teknologi ikke lever op til vores forventninger og forestillingen om den, som forbedrende og effektiviserende, men kun al den stund, at vi abonnerer på denne falske forestilling. Hvis vi derimod tillader os at forstå teknologi som mestendels *forandringsagent*, som tilføjer og måske *komplicerer* virkeligheden, så har det konsekvenser for såvel vores forståelse af vores nuværende tilstand og vores fremtidsforståelse. Således anskuet re-konfigurerer sundhedsapps problematikken nogle bestemte forståelser og tilbyder nye. Vi frisættes fra enten at kritisere sundhedsapps for deres manglende effektivitet og det forhold at de (måske) giver lægerne mere arbejde, *eller* fra at skulle se dem som noget, der blot skal udvikles yderligere og så bliver alt godt. I stedet kan vi se dem i et radikalt anderledes, men også anerkendende og produktivt lys. De skaber nye

kropsligheder og kropsforståelser, de giver anledning til nye tanker, bekymringer og spørgsmål, centrale aspekter ved det at eksistere, de genererer møder og samtaler mellem læger og patienter osv. Så hvorfor er det nu lige at det er et problem? Men det er det vel også kun så længe, at vi stædigt holder fast i forestillingen om at teknologien *burde* effektivisere, de *burde* skabe vished og gennemsigtighed og gøre livet "enklere" for såvel borgere, sundhedsvæsen og samfund. De burde skabe tydelig arbejdsdeling, adskillelser og besparelser. Men disse konsekvenser er jo netop også dem som vi i andre sammenhænge betragter som problemstillinger ved det moderne samfund, nemlig individualisering, fremmedgørelse og instrumentalisering.

I det næste afsnit vil jeg redegøre for såvel Bruno Latours som Donna Haraways arbejde og knytte argumentet ovenfor sammen med begreber og forståelser udviklet af disse to STS-forskere. Herefter vil vi have mulighed for at reflektere over konsekvenserne af disse forståelser i relation til vores forestillingsevner om fremtiden

Hybrider og cyborgs

Latour forslår en amoderne forståelse. Han afviser forestillingen om at vi nogensinde har været moderne, eftersom at et centralt aspekt ved at være moderne, ifølge Latour, består i antagelsen om en række ontologisk givne adskillelser. Disse er adskillelsen mellem tro og viden, natur og samfund, det moderne og det førmoderne, menneske og teknologi mv. Men disse adskillelser er, ifølge Latour, ikke reelle, men kunstige forsimplinger af virkeligheden. Han kalder det for det rensesesarbejde, der forekommer efter tilblivelsen af eksempelvis nye genstande og kendsgerninger.

»Hypotesen i dette essay er, at ordet "moderne" betegner to mængder af helt forskellige praksisser, som for at være effektive må holdes adskilt, men som for nylig er holdt op med at være det. Den første mængde af praksisser skaber gennem "oversættelse" helt nye blandinger mellem værensarter, hybrider af natur og kultur. Den anden skaber gennem "renselse" to distinkte ontologiske zoner, dels den menneskelige, dels den ikke-menneskelige.« (Bruno Latour, 2006: 30)

Videnskab og teknologiudvikling er, ifølge Latour, ekstremt produktive, når det kommer til at skabe nye "arter" og genstande. Det skyldes, at videnskab og teknologi i *praksis* ikke respekterer de dikotomiske skel, som modernitetens virke-

lighedsforståelse antager. Det centrale problem, ifølge Latour, er at de 'moderne' vestlige samfund lever i slags tilstand hvor de, fordi de tror på en virkelighed, hvor tingene er nydeligt adskilt, ikke kan begribe, at der hele tiden forekommer sammenblandinger – hybridisering - som Latour kalder det. Og så længe at de ikke kan (ind)se hybridisering som et ontologisk vilkår, formår de moderne heller ikke forholde sig til hvordan eller hvorvidt de skal forsøge at tæmme hybridiseringsprocesserne. De moderne er så at sige magtfulde og magtesløse på samme tid. De er magtesløse når det kommer til at forholde sig til og håndtere konsekvenserne af hvad de skaber gennem deres magtfulde videnskabelige og teknologiske formåen (se også Serres, 1995).

Latours forslag til en løsning på de modernes gordiske knude er, at indse tingenes rette sammenhæng og antage en *amoderne* forståelse. En amoderne forståelse adskiller sig både fra en moderne forståelse og fra en postmoderne eller sen-moderne. Eftersom vi, ifølge Latour, jo rent faktisk aldrig har været moderne, i det at virkeligheden aldrig har respekteret den moderne forfatnings nydelige adskillelser. Derfor kan vi heller ikke have overskredet det moderne, som begrebet om det postmoderne tilsiger. I stedet lever vi i den samme virkelighed som såkaldte før-moderne eller 'primitive' samfund. Nemlig i en gennemgribende dynamisk virkelighed, hvor der opstår nye arter og genstande gennem krydsbefrugtning af eksisterende elementer. Forskellen mellem moderne og før-moderne samfund er således ikke en ontologisk forskel, men en gradsforskel. I de 'moderne' vestlige samfund sker produktionen af hybrider i et højere tempo og hybridernes kompleksitet er større. Faktisk argumenterer Latour for at vi bør tilskrive en større udviklingsgrad til 'primitive' samfund, eftersom de bedre til at forholde sig til og tæmme deres produktion af hybrider, netop fordi de ikke antager skarpe skel mellem samfund og natur, mennesker og ting, individ og kollektiv mv. (Strathern, 2004, 2005).

Latours diagnose og modernitetskritik og hans omfangsrige arbejde har opnået betydelig opmærksomhed og anerkendelse, men som det også er blevet påpeget af andre STS-forskere kan man rejse den kritik, at selvom Latour leverer en original og tankevækkende karakteristik af de modernes paradoks, så er hans "løsningsmodel" måske knap så overbevisende (Jensen, 2006). Latour foreslår, at hvis de moderne blot erkender hybridernes hæmningsløse produktion og kilden til den, nemlig deres egen manglende erkendelse, så kan de begynde at styre den. Kort sagt gennem erkendelsen af hybridisering kan de moderne opnå kontrol over den. Man kan selvfølgelig retteligt sige, at for at opnå kontrol med hybridisering, så må udgangspunktet være at erkende fænomenet, men derfra og til, at man kan opnå

kontrol over det, er der antageligvis et stykke vej. En anden og relateret anke til Latours argument er at det synes, som om at problemet han opstiller skifter karakter fra at være et ontologisk grundvilkår, altså at verden altid har været og fortsat vil være et sted, hvor der pågår hybridisering, til et forhold, hvor vi, hvis vi blot erkender hybridisering, så vil vi blive i stand til at få (bedre) greb om virkeligheden. Her gør Latour sig måske skyldig i at være modernistisk, i netop den forstand han kritiserer de moderne for at være, i det, at han synes at antage, at vi gennem erkendelsen af det amoderne, kan komme til beherske naturen, teknologi og os selv.

I delvis kontrast til Latour proklamerede den amerikanske videnskabs- og teknologi sociolog Donna Haraway i 1991: »*Cyborgs for Earthly Survival*« (Haraway, 1990). Haraway's argument er at, vi mennesker i lighed med mange andre væsner på kloden er uensartede, sammensatte og har flydende grænser. Vi består af såvel naturlige, samfundsskabte og teknologiske elementer på grund af den gennemgribende videnskabelige og teknologiske udvikling, der har pågået de seneste århundreder. Vi er ikke cyborgs i den forstand som vi kender fra sci-fi genren eller som forskerne Manfred E. Clynes og Nathan S. Kline forestillede sig, nemlig en slags teknologisk forstærkede supermennesker med umådelige kræfter og modstandsdygtighed. Haraway's cyborg er i stedet et produkt af forviklinger. En hybrid ganske i tråd med Latour's forståelse. Men hvor Latour synes at ville overskride og ultimativt beherske hybridisering, ser Haraway hybridisering, som et ontologisk grundvilkår og ydermere en tilstand og en forståelse, der kan være produktiv. Cyborgen står i modsætning til ideen om det selvberørende og autonome menneskelige subjekt, som ideelt set kan/skal/bør realisere sig selv som løsrivet fra og hævet over naturen, materialitet og teknologi. Cyborgen er derimod defineret ved forvikling, forbundethed og uklare grænser. Cyborgen er knyttet til en mangfoldighed af andet og andre. Som konsekvens opnås en position, hvorfra der kun er et delvist og ufuldstændigt udsyn. Med cyborgen følger, ifølge Haraway, situeret viden. At viden er situeret udgør en betydelig udfordring for en traditionel forståelse af videnskab som objektiv og neutral. Men ifølge Haraway, er ethvert videnskabeligt udsagn, funderet i en position, hvorfra det betragter dets genstand. En betragtning som Niels Bohr ligeledes argumenterede for (Barad, 2007). En position der er betinget af en række omstændigheder, som nok er videnskabelige og teoretiske, men også sociale, materielle, kulturelle, teknologiske, økonomiske, politiske mv. Men hvad mener Haraway med at cyborgen giver os et løfte om overlevelse? Det gør den, fordi den gør op med forestillingen om menneskelig bemestring af såvel natur og teknologi og i stedet knytter os til disse. Som cyborgs er vi produkter af mangfoldige slægtskaber og er dermed både be-

grænsede og uafgrænsede. Vi er begrænsede i den forstand at vi er disponeret af de netværk og forbindelser vi er indvævet i. Men uafgrænsede i den forstand, at vi er forbundne til mangfoldige andre, såsom teknologier som sundhedsapps, medicinske behandlingsformer, bakterier, socioøkonomiske forhold, sundhedspolitik, it-systemer, pårørende osv. Altså en lang række forbindelser, som vi ikke kan opnå et fuldstændigt overblik over og desuden hele tiden indgår nye forbindelser, mens andre nedbrydes. Når vi udgøres af mangfoldige slægtskaber, medfører det også at vi hele tiden udvikler nye tilknytninger og dermed nye kroppe og mulighedsrum. Mulighederne for tilblivelse og forandring er således mangfoldige, men også risikofyldte og usikre. Med cyborgens eksistensvilkår følger en kompleks form for solidaritet. Når verden befolkes af cyborgs, er vi alle forbundne væsner og vi udgøres af disse forbindelser, som vi derfor også må drage en form for ansvar for. Vores overlevelse er en fælles overlevelse. Cyborgens implicerer at vi kontinuerligt væver virkeligheden sammen med utallige andre og hvor hver relation der knyttes er forandringsskabende. Så på grund – ikke på trods - af en kompleks og overvældende relationsdannelse opnås håbet og løftet om en fremtid, der både må leves og er værd at leve.

I den sidste del af artiklen er fokus på hvordan hybrider og cyborgs bidrager til levedygtige nutider og hvad det indebærer.

Sundhedsvæsnets i en amoderne optik

Argumentet i denne artikel er baseret på, at vores forestillinger, ønsker og forhåbninger for fremtiden – eller *fremtider* – tager afsæt i bestemte forståelser af nutiden – eller i medicinske termer – i en bestemt diagnose af nutiden. Det gør en betydelig forskel, hvorvidt fremtiden tænkes som et fremskridt og som noget vi kan beherske og realisere som vi ønsker, eller om vi forstår nutiden og fremtiden som et produkt af komplekse og heterogene forviklinger af mennesker, teknologi og videnskab, som cyborgens er en figur for. Udgangspunktet for det følgende er påstanden om at sundhedsvæsnets, som det er vokset frem særligt i vestlige lande, overordnet betragtes er gennemgribende formet af en modernitetstanke og derfor som Latour foreslår, er en særdeles produktiv hybrid producerende mekanisme.

I det følgende, vil jeg skitsere en række karakteristika som understøtter en sådan antagelse.

Organiseringen af sundhedsvæsnets i forskellige specialer som tilsvarende forskellige dele af kroppen og/eller specifikke lidelser indebærer, at kroppen forestilles

og konfigureres, som noget der meningsfuldt kan 'skilles ad' for at blive håndteret lægefagligt. Hermed afspejles en tydelig modernitetsforståelse. Ligeledes er den medicinske faglighed præget af en positivistisk videnskabsforståelse, hvor der antages og forudsættes en adskillelse mellem subjekt og objekt. Årsags-virknings forhold er ligeledes et ideal som søges opnået gennem eksperimenter i laboratorier og gennem randomiserede kontrollerede forsøg. I tilknytning til såvel organiseringen af sundhedsvæsenet, som den medicinske videnskabsteori, følger altså ideen om en række adskillelser, herunder adskillelsen mellem den raske og syge krop. Evidensbaseret medicin og behandling er også et godt eksempel på en modernitetsforståelse, da evidensbaseret medicin indebærer forståelsen af, at der findes en distinkt grænse mellem beviselig og ikke-beviselig viden og at en sådan skelnen er overensstemmende med god versus dårlig behandling. Ydermere, kan man pege på, at den gennemgribende digitalisering af sundhedsvæsenet, ligeledes er funderet i at, man meningsfuldt kan adskille kroppen og informationen om den. Det er klart at disse eksempler udgør en overordnet og generel karakteristik af sundhedsvæsenet og at sundhedsvæsenet er rigt på praksisser, der nuancerer og udfordrer de ovennævnte eksempler og det er også min næste pointe. Helt i tråd med Latours hypotese om en amoderne ontologi, så er vi jo netop konstant vidne til hybridernes opblomstring i sundhedsvæsenet.

Vi er vidner til multimorbiditet, altså sygdomsforløb, som ikke lader sig indfange af det enkelte speciale, men må håndteres på tværs af specialer. En central udfordring for sundhedsvæsenets organisering i disse år og som de sundhedsprofessionelle er tydeligt bevidste om. Multimorbiditeten er i sig selv en hybrid, som er fremkommet pga. et sundhedsvæsen og et samfund, som er blevet så velstående og kompetent, at en stadigt stigende andel af befolkningen bliver ældre og ældre. I samme takt bliver sundhedsvæsenet stadigt dyrere og behandlingsformerne stadigt mere sofistikerede og teknologitunge. Ligeledes vokser medicinforbruget i mange vestlige lande, med følgeskader, såsom afhængighed, forgiftning, resistens, og multiresistente bakterier til følge. Vi ser digitaliseringsprojekter og moderniserings initiativer som super sygehuse blive udrullet med tilhørende enorme budget overskridelser, mer-arbejde og dokumentationstyranni, på trods af, at disse tiltag jo *burde* medføre fremskridt i form af effektivisering og kvalitetsforbedringer jf. denne artikels indledende diskussion om sundhedsapps. Den organisatoriske kompleksitet medfører, at information og data forøges, men ikke nødvendigvis med tydelighed, gennemsigtighed og forbedrede arbejdsgange til følge. Det er lige så sandsynligt at behovet for mere information og data multipliceres og at tvetydighed og flertydighed, snarere end entydighed genereres. Det er

ikke underligt at de sundhedsprofessionelle er pressede og må løbe stærkt, de har nemlig travlt med at behandle patienterne, alt i mens hybridene myldrer frem på grund af al den "modernisering". På den baggrund vil jeg foreslå at man kan se sundhedsvæsnet, som netop et væsen, der ligesom Gaia-teorien indenfor klimaforskning, er et system produceret af moderniseringsiver, men som nu antager dimensioner, der gør at det ikke lader sig kontrollere. Med afsæt i klimaforskeren James Lovelocks Gaia-teori, beskriver den belgiske filosof Isabelle Stengers, Gaia ikke som den frugtbare, stabile og evigt givende moderjord, men derimod som en umådelig og utilregnelig kraft, for hvem mennesker (og guder) er uanseelige væsner.

»Gaia, the one who intrudes, the one whose patience can no longer be taken for granted, is not what should unite the Peoples of the Earth. But her blind and implacable transcendence is what specifically questions our own tales and refrains. Our world, which retroactively presupposed she would remain the stable support for the Olympian Gods, and for the Humans who expelled those Gods from the scene, is already part of the past, even if we do not know what it means. There is only one real mystery at stake, for us: it is the answer which we, meaning those who belong to this history, may be able to create as we face the consequences of what we have provoked.«
(Stengers & others, 2015)

Stengers' argument knytter sig til klodens tilstand og til klimaforandringer og til menneskets ansvar for disse. Vi befinder os nu i en Gaia-tilstand på grund af vores mange moderniseringsaktiviteter, som har haft til hensigt at anvende og udnytte jordens ressourcer og beherske naturen. Konsekvensen er at klodens geosystem – eller gaiasystem – er nået en tilstand hvor kloden er ophørt med at være et passivt og givende system og ressource for menneskelig udvikling, til nu at være et aktivt og komplekst system med tærskler, irreversible effekter og skiftende tilstande. Der er altså ikke tale om en "Nanny-Gaia" som Bruno Latour betegner det. I stedet træder en ganske anden og frygtelig figur frem. Stengers peger på at med Gaia forandres alting. Gaia figuren er relevant for nærværende, fordi vi kan anskue sundhedsvæsnet som et Gaiasystem. Et system, der grundet dets kompleksitet faktisk ikke lader sig styre og beherske, selvom vi ufortrødent forsøger. Det er vokset frem, som et moderniseringsprojekt og det er vores værk, men nu har det opnået en kompleksitetsgrad, der gør, at det undslipper vores kontrol, mens vi – eller nogle – stadig fastholder en moderne forståelse af, at vi rent faktisk behersker det.

Dette er selvfølgelig mestendels et forslag til en måde at tænke om sundhedssystemet, end det er en kendsgerning, men ikke desto mindre, mener jeg jf. argumen-

tationen ovenfor, at det både er en retvisende, men også, som jeg vil argumentere for her til slut, et konstruktivt afsæt for at tænke fremtider. Men udover, at vi kan anskue sundhedsvæsnet som et Gaia-system, så er Gaia-figuren også relevant i en anden henseende. Stengers peger på, at stillet overfor Gaia – altså klodens umådelige kræfter, som truer vores eksisterende livsformer, ja så kan bekymringer om et fremtidigt velfungerende sundhedsvæsen, synes mindre vigtige. Vi har andre og langt større udfordringer. Men tilsvarende og i en positiv forstand relativiseres vores problemopfattelse også. Måske er det ikke så galt fat med sundhedsvæsnet, netop fordi der er meget større farer der truer? Måske lever vi nemmere og mere tilgivende med sundhedsvæsnets mangler og fejl stillet overfor Gaia?

Haraway peger på at vi må 'stay with the trouble' (Haraway, 2016); Anna Tsing beskriver livet i det hun betegner som ruinerne af kapitalisme (Tsing, 2015). Stengers om 'the intrusion of Gaia'. På hver deres måde argumenterer de for, at intet er som før, men samtidig at livet fortsætter og vil fortsætte i årtusinder. Det er ikke livet som sådan, der er truet af udryddelse, men bestemte livsformer, som Haraway formulerer det og her refererer hun til den vestlige konsumerende og vækstorienterede (Haraway, 2016). Så i stedet for at tale om sunde fremtider skulle vi måske tale om levedygtige nutider? I stedet for at forsøge at definere og fremmane en bestemt udvikling af sundhedsvæsnet som udgør et fremskridt, så vil jeg med afsæt i det forståelser, der er fremsat i denne artikel, foreslå at vi tænker på hvad det mon vil sige at leve i ruinerne af det moderne sundhedsvæsen? I stedet for en forestilling om et sundhedsvæsen, der hele tiden udvikles mod noget bedre og mere effektivt i overensstemmelse med en fremskridtsforståelse, vil jeg argumentere for, at vi, når vi betragter sundhedsvæsnet ved hjælp af en amoderne optik, som foreslået af Latour og ved hjælp af Haraways cyborg forståelse, så bliver det muligt at forestille sig alternativet til forestillingen om et optimalt sundhedsvæsen, der realiseres i en given fremtid. Spørgsmålet transformeres fra hvordan opnås et optimalt og effektivt sundhedsvæsen, til hvordan lever vi med sundhedsvæsnet som *det er*? Med Latour kan vi foreslå at vi bør starte med tæmme vores moderniseringsiver. Når vi accepterer en virkelighed, hvor fremskridt ikke er givet og selvfølgelig og hvor såvel teknologi, natur, og fremtid ikke er noget vi behersker, men derimod noget der bibringer et væld af store og små, forudsete og uforudsete forandringer, ja så bliver udfordringen og arbejdet forbundet med modernisering urealistisk og vores ambitioner bør derfor nedskaleres tilsvarende. Tilsvarende tilbyder Haraway os at se sundhedsvæsnet som en gigantisk monstrøs cyborg, men ligeledes som en cyborg producerende mekanisme, der kontinuerligt genererer nye kroppe og eksistensvilkår på godt og ondt, og som ikke kan give andre

løfter end en forandret tilstand. En cyborg forståelse bevirker at vi ser sundhedsvæsnet i et knapt så optimistisk og lovende skær som fremskridtstanken tilsiger. Men gennem en sådan devaluering, som på mange måder synes både højaktuel og relevant, åbnes der til gengæld op for at vi som patienter/borgere/brugere og sundhedsprofessionelle i højere grad kan udforske og eksperimentere med kropsliggørelser og tilstande. Når kroppe er grænseløse, sammensatte og dynamiske i det omfang, som det foreslås i nærværende artikel, ja så udvides vores repertoire og mulighedsrum tilsvarende. Det bliver muligt at tænke, arbejde og forestille sig, at små tiltag, minimale interventioner, måder at handle, agere og tænke på, kan skabe betragtelige forandringer. Det er min erfaring fra etnografiske studier af behandling af kroniske lidelser, at sundhedsprofessionelle klinikere allerede har, måske ikke eksplicit, men i hvert fald på intuitivt niveau, en ganske veludviklet forståelse af netop dette forhold. Deres praksiserfaring tilsiger, at behandling kan bestå i en mangfoldighed af interventionsmuligheder, deriblandt måder at tænke på og om lidelsen, inddragelse af simple redskaber, materialer og teknikker (Danholt, 2008, 2012; Danholt & Langstrup, 2012). Et sådant perspektiv på sundhed og behandling betyder at vi som praktikere og implicerede kan opdage og anerkende det omfattende potentiale for intervention og forandring som består i konkrete og aktuelle situationer. En cyborg og amoderne forståelse hjælper os til se potentialer og mulighederne for forandring lige nu og her, fremfor at drømme om fremtidige idealtilstande, hvor alt fungerer optimalt, som aldrig indfries, i hvert fald aldrig som vi forestiller os. Med en sådan forståelse knyttes håbet ikke til en fremtidig tilstand, men opdages, udfoldes og dyrkes i den specifikke situation – det aktuelle nu. På den baggrund giver det mening at påpege at vejen til sunde fremtider indfries gennem et pågående fokus på levedygtige nutider.

Noter

¹ <https://www.dr.dk/nyheder/regionale/nordjylland/koe-ved-laegen-uden-grund-data-fra-sundhedsapps-og-ure-skaber>

² Det skal bemærkes at undersøgelsen selvfølgelig kan underkastes alskens kritik. Fx kan det jo ikke konkluderes ud fra undersøgelsen at sundhedsapps generelt har den konsekvens. Desuden siger undersøgelsen ikke noget om hvor mange der gennem anvendelse af en sundhedsapp faktisk oplever et lægefagligt kompetenceløft og derfor ikke opsøger lægen. Undersøgelsen siger udelukkende, at de adspurgte læger oplever at sundhedsapps på en eller anden måde spiller en rolle i de komplekse forhold, der i sidste ende resulterer i at en person opsøger lægen.

Referencer

- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*
. Duke University Press Books.
- Bruun Jensen, C., Lauritsen, P., & Olesen, F. (2007). *Introduktion til STS: Science, technology, society*. Hans Reitzel.
- Danholt, P. (2012). Factish relations: Affective bodies in diabetes treatment. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*. <https://doi.org/10.1177/1363459312460698>
- Danholt, Peter. (2008). *Interacting Bodies: Posthuman Enactments of the Problem of Diabetes. Relating Science, Technology and Society-studies, User-Centered Design and Diabetes Practices*. Roskilde University.
- Danholt, Peter, & Langstrup, H. (2012). Medication as Infrastructure: Decentring Self-care. *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*, 4, 513–532. <https://doi.org/10.3384/cu.2000.1525.124513>
- Despret, V. (2004). The Body We Care for: Figures of Anthro-zoo-genesis. *Body & Society*, 10, 111–134. <https://doi.org/10.1177/1357034X04042938>
- Haraway, D. J. (1990). *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature* (1st ed.). Routledge.
- Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.
- Ihde, D. (1990). *Technology and the lifeworld: From garden to earth*. Indiana University Press.
- Jasanoff, S., Markle, G. E., Peterson, J. C., & Pinch, T. J. (Eds.). (2001). *Handbook of Science and Technology Studies* (Revised). Sage Publications, Inc.
- Jensen, C. B. (2006). Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy. *Human Studies*, 29(1), 107–122. <https://doi.org/10.1007/s10746-005-9016-z>
- Latour, B. (2004). How to Talk About the Body? The Normative Dimension of Science Studies. *Body & Society*, 10(2–3), 205–229. <https://doi.org/10.1177/1357034X04042943>
- Latour, Bruno. (1992). *We have never been modern* ([3. print.]). Harvard Univ. Press.
- Latour, Bruno. (1994). On Technical Mediation—Philosophy, Sociology, Genealogy. *Common Knowledge*, 3(2), 29–64.
- Latour, Bruno. (2006). *Vi har aldrig været moderne: Et essay om symmetrisk antropologi*. Hans Reitzel.
- Serres, M. (1995). *Conversations on science, culture, and time*. University of Michigan Press.
- Sismondo, S. (2010). *An introduction to science and technology studies* (2nd ed). Wiley-Blackwell.
- Stengers, I. (2000). *The invention of modern science*. University of Minnesota Press.
- Stengers, I. (2010). *Cosmopolitics I* (R. Bononno, Trans.). Univ Of Minnesota Press.
- Stengers, I., & others. (2015). In *Catastrophic Times: Resisting the Coming Barbarism*. <http://www.oapen.org/search?identifier=588461>
- Strathern, M. (2004). *Partial connections*. AltaMira Press.
- Strathern, M. (2005). *Kinship, law and the unexpected: Relatives are always a surprise*. Cambridge University Press.

Tsing, A. L. (2015). *The Mushroom at the end of the world on the possibility of life in capitalist ruins*. Princeton University Press. <http://0-site.ebrary.com.cataleg.uoc.edu/lib/bibliouocsp/detail.action?docID=11094635>